

15es JORNADES CATALANES D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ

Barcelona, 10 i 11 de maig de 2018

La irrupció de les *fake news* en l'ecosistema informacional, oportunitat o amenaça per al professional de la informació i la documentació? en català/ La irrupción de las *fake news* en el ecosistema informacional, oportunidad o amenaza para el profesional de la información i la documentación?.

Alexandre López-Borrull

**Professor agregat dels Estudis d'Informació i Comunicació de la Universitat Oberta de Catalunya
alopezbo@uoc.edu**

Josep Vives i Gràcia

**Cap del Servei de Biblioteques. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Direcció General de Cooperació Cultural i professor col·laborador dels Estudis d'Informació i Comunicació de la Universitat Oberta de Catalunya
josepvives@gencat.cat**

Joan-Isidre Badell

**Bibliotecari Universitat Pompeu Fabra (UPF). Professor associat Departament de Comunicació (UPF) i professor col·laborador dels Estudis d'Informació i Comunicació de la Universitat Oberta de Catalunya
jbadell@uoc.edu**

Resum

Presentem en aquesta comunicació una aproximació contextual del fenomen de les notícies falses al camp de la informació i la documentació i al paper que els professionals del sector podem exercir eficaç i eficientment. Fem una descripció d'iniciatives i projectes, tant de les institucions bibliotecàries i dels professionals, com dels sectors de l'educació i de la comunicació, també afectats i involucrats en la problemàtica de les notícies falses o postveritat. A les conclusions plantegem la necessària revisió d'una sèrie de pràctiques i activitats fins ara desenvolupades, la participació i col·laboració amb els altres sectors

15es JORNADES CATALANES D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ

Barcelona, 10 i 11 de maig de 2018

professional implicats i l'inexcusable potenciació de projectes de formació en competència digital/mediàtica.

Resumen

Presentamos en esta comunicación una aproximación contextual del fenómeno de las noticias falsas al campo de la información y la documentación y al papel que los profesionales del sector podemos ejercer eficaz y eficientemente. Hacemos una descripción de iniciativas y proyectos, tanto de las instituciones bibliotecarias y de los profesionales, como de los sectores de la educación y de la comunicación, también afectados e involucrados en la problemática de las noticias falsas o postverdad. En las conclusiones planteamos la necesaria revisión de una serie de prácticas y actividades hasta ahora desarrolladas, la participación y colaboración con los otros sectores profesional implicados y la inexcusable potenciació de proyectos de formación en competencia digital / mediática.

Abstract

A contextual approach to the phenomenon of false news in the field of information and documentation is presented, taking into account the role that professionals in the sector can exercise efficiently and efficiently. We present a description of initiatives and projects, both from library institutions and professionals, as well as from the education and communication sectors, also affected and involved in the problem of fake news and post-truth. In the conclusions the required revision of a series of practices and activities so far developed is stated, with both the participation and the collaboration with the other professional sectors involved and the inexcusable empowerment of training projects in digital / media competition.

Paraules clau: (5 a 10 en català, castellà i anglès)

fake news; notícies falses; ètica professional; professionals de la informació i la documentació ; bibliotecaris-documentalistes ; alfabetització en mitjans ; alfabetització informacional, post-veritat

Palabras clave

fake news; notícies falses; ética professional; profesionales de la información y la documentación; bibliotecarios-documentalistas; alfabetización en medios; alfabetización informacional; post-verdad

Keywords

fake news; professional ethics; information professionals; librarians-information scientists; media literacy; information literacy; post-truth

“La veritat requereix rigor. La mentida, imaginació”

“Les mentides es construeixen, les veritats es descobreixen”

Jorge Wagensberg (In memoriam)

1. Introducció

Tradicionalment els professionals de la informació han disposat al seu abast d'un seguit de fonts d'informació que hom considerava fiables i a les quals podrien recórrer per donar resposta a les necessitats dels seus usuaris. Una font fiable, de referència, seguia un seguit de controls i validacions que en permetia garantir la qualitat de la informació que hom hi podia trobar. A partir de la irrupció d'Internet, del blog, del web, etc. el monopoli de comunicar informació es trenca i ja no només els editors de diaris, revistes, llibres o mitjans de comunicació tindran la capacitat d'emetre els seus missatges. La consolidació de les xarxes socials fàcilment emprables, especialment Twitter i Facebook, ha permès el creixement de les notícies falses (fake news) que ara mateix són un veritable problema a l'hora de determinar la certesa o no d'una informació. A partir de 2016, amb molt d'èmfasi durant la cursa presidencial entre Donal Trump i Hillary Clinton, el fenomen de la mentida distribuïda massivament per Internet ha esdevingut no només una normalitat sinó també una nova arma de propaganda.

Davant d'aquest panorama de crisi de confiança en els sistemes convencionals de comunicació, hom pot plantejar-se quin paper hauria de jugar el professional de la informació i la documentació. Al nostre entendre se'ns presenta un doble repte, com

determinar el grau de confiança d'una font d'informació i com mirar de revertir la situació en tant que ens sigui possible. Així doncs, fins ara sempre ha estat la nostra missió formar els usuaris en l'ús de les fonts d'informació, segurament aquest torna a ser el major repte ja que la majoria de persones del nostre entorn s'informen mitjançant alguna xarxa social (Whatsapp, Twitter, Facebook, etc.) molt abans que a través dels mitjans de comunicació tradicional. Si bé les notícies falses són ara mateix una realitat mundial, a casa nostra i durant els darrers mesos hem pogut constatar en primera persona les continuades i reiterades mentides que s'han distribuït per les xarxes fins i tot a través de mitjans de comunicació que hom considerava fins ara fiables.

En aquest treball presentarem una visió general del fenomen de les notícies falses (definició, tipologia, etc.) i un seguit de propostes que tenen a veure amb els valors i capacitats de la nostra professió per tal de lluitar contra un virus que cada cop s'estén i contra el qual el professional de la informació i documentació pot tenir un paper determinant.

2. La veritat i la postveritat, eina d'opinió i de combat ideològic

De les notícies falses (fake news) se n'ha començat a parlar molt sobretot després de la campanya electoral de les eleccions presidencials dels Estats Units d'Amèrica del 2016. Mitjans de comunicació que esbombaven notícies falses i amb molt baixa credibilitat han existit sempre, relacionada amb la paròdia o la rumorologia o directament amb interessos polítics, socials o econòmics. La qüestió és que amb les actuals facilitats per crear i difondre informació s'ha instal·lat una pràctica de la qual només ens podem constatar el seu augment però que, a hores d'ara, som incapaços de predir-ne els seus efectes (Burkhardt, 2017). El marc mental que genera la campanya de Trump, tal com esmenta Journell (2017) és el fet que lliga la idea de fake a la informació que contradia la ideologia. En aquest sentit el que ho fa perillós és que la veritat no sembla el més rellevant, sinó accessori. I la veritat com a valor ideològic esdevé no subjectiu lligat a la lògica partidista, sinó objectivable en funció de la ideologia. Es pot relacionar aquesta deriva amb la que també és possible comprovar en els debats de campanya en les diverses eleccions, on les dades (baixades pressupostos, gràfiques inversemblants) esdevenen dards llencívols entre candidats. Així per exemple, podem veure campanyes electorals basades en visualitzacions i infografies (Gutiérrez-Rubí, 2012).

En el món de la comunicació fa temps que s'ha trencat el cicle de producció de notícies que permetia la seva verificació. El model d'informació contínua de 24 hores i les xarxes socials obliguen a estar generant i difonent notícies de manera permanent, és una camp abonat per a la notícia falsa. Ara mateix el concepte de notícia falsa por arribar a ser polisèmic, des d'una paròdia que tothom sap que és mentida fins a la creada expressament, passant per una notícia publicada amb dades falses perquè els controls de qualitat d'un determinat mitjà de comunicació no han estat els correctes. Segons Rochlin (2017) una notícia falsa es pot definir com un titular i una història volgudament falsa publicada en un web que vol semblar un lloc de notícies reals. De fet s'han definit fins a 11 tipologies diferents de notícies falses: rumors, sàtira, fets poc contrastats, notícies exagerades, esbiaixades, afirmacions pseudocientífiques, arguments que promouen el racisme o el masclisme, etc.

3. Xarxes socials, entre la intel·ligència artificial i la cura manual de continguts

Sens dubte, és als mitjans socials on el debat sobre les notícies falses, la postveritat i la utilització de notícies i desinformació per a la manipulació de l'estat d'opinió de la societat ha estat més rellevant. Evidentment, un dels factors és la ingent presència que tenen en la societat. Només cal veure les xifres d'usuaris que tenen (taula 1). D'altra banda, estan tenint una presència mediàtica i fins i tot política, cada cop més gran. Així per exemple, recentment, Facebook ha tingut converses amb el fiscal especial nomenat per Trump per tal d'estudiar la possible implicació de xarxes russes per a la creació de falses notícies i múltiples perfils i bots, tot amb la intenció de canviar tendències i l'intent d'influir a la campanya electoral americana on va guanyar finament Donald Trump. Estaríem parlant de 3000 anuncis a Facebook i Instagram de comptes falsos lligats a propaganda russa, que haurien arribat, sembla, a 126 milions d'usuaris de Facebook. Com veiem, estem parlant de no poca rellevància (Bessi i Ferrara, 2016).

Mitjà Social	Usuaris (en milions)
Facebook	2.167
Youtube	1500

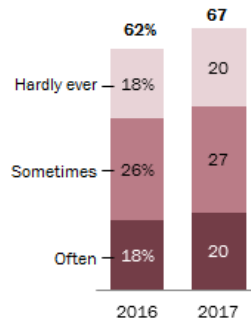
Whatsapp	1300
Facebook Messenger	1300
Wechat	980
QQ	843
Instagram	800

Taula 1: Mitjans socials amb més usuaris a Gener del 2018 (en milions). Font: Statista.
<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>

Per entendre del tot l'abast d'aquest fet, cal considerar que Facebook a més a més de mitjà social, esdevé en si mateix un mitjà de comunicació, on els continguts són allò a difondre i el mitjà social esdevé el lloc de referència on assabentar-se del que està passant, per proximitat, recomanació d'altres usuaris o per quantitat de continguts penjats. Així es va posicionar en fets com la primavera àrab, juntament amb Twitter (Bruns et al, 2013). Per què part de la discussió i per què la veracitat afecta en major grau els mitjans socials es pot entendre quan tenim en compte la figura 1. Segons el Pew Research Center, en un estudi als Estats Units el 2017, van comprovar que un percentatge molt rellevant de la societat emprava Facebook per a informar-se del que estava succeint. No era la tafaneria de què fan els amics, ni veure les fotografies de familiars i saludats. Facebook esdevenia el mitjà. Pensem, en termes de publicitat, les conseqüències d'aquest fet. Això condueix, sens dubte, a que els intents de tenir presència a la xarxa a través de la publicitat i de comptes que promouen determinats pensaments, siguin tan llameners.

In 2017, two-thirds of U.S. adults get news from social media

% of U.S. adults who get news from social media sites ...

Source: Survey conducted Aug. 8-21, 2017.
"News Use Across Social Media Platforms 2017"

PEW RESEARCH CENTER

Figura 1. Percentatge d'adults dels Estats Units que segueixen les notícies a través dels mitjans socials. Font: Pew Research Center http://www.journalism.org/2017/09/07/news-use-across-social-media-platforms-2017/pi_17-08-23_socialmediaupdate_0-01/

Tal com descriuen Alcott i Gentzkow (2017), en relació a les notícies falses i els mitjans socials, hi ha estudis (Silverman, 2016) que descriuen per exemple que la història més popular qualificada com a fake new va ser a) àmpliament difosa i compartida a Facebook, més que les notícies serioses majoritàries, b) que molta gent que consumeix notícies falses les creuen i fins i tot, en la correlació entre Trump i Hillary Clinton, c) que la majoria de notícies falses semblaven afavorir més a Trump. En aquest mateix sentit, recentment un estudi publicat a Science conclou que el contingut fals va ser difós més lluny, més ràpid i més àmpliament que els continguts certs amb que ho van comparar, essent més important aquest efecte quan es tractaven de notícies polítiques per sobre de terrorisme, desastres naturals, ciència o llegendes urbanes. Així mateix, Vosougui i altres (2018) també van concloure que les notícies falses més recents eren difoses més ràpidament. Aquest i altres estudis poden donar eines de com poder reconduir els fluxos de notícies falses, informació falsa en tot cas.

Els mitjans socials, pel seu compte, i sobretot Facebook i Twitter s'han adonat que la manca de fiabilitat en els continguts que difonen són una amenaça a la seva pròpia existència. Si els mitjans socials esdevenen només altaveu de proximitat i rumors no contrastats, perden part de la seva essència i sentit, també comercial. Fixem-nos en algunes de les propostes i iniciatives que estan considerant.

Facebook va començar a l'octubre un experiment per tal de bifurcar els continguts que fossin de mitjans professionals. Així, a Sri Lanka, Bolívia, Guatemala, Cambodja, Sèrbia i Eslovàquia (l'1% de la població mundial) va fer l'experiment que en el News Feed dels contactes només apareguessin continguts creats per usuaris i anuncis, excloent els continguts professionals. Recentment (març 2018) han decidit no seguir amb l'experiment en constatar que l'experiència no era la mateixa i hi havia múltiples crítiques per part dels usuaris, així com dels periodistes i mitjans d'aquells països que veien molt reduït el trànsit cap als seus llocs web (Wong, 2018). En alguns entorns s'han considerat aquests experiments com a absolutament orwellians (downright orwellians) (Hern, 2017).

Paral·lelament, però en la mateixa línia de trobar una identitat i una experiència clara (i fidelitzadora, és clar) per a l'usuari, Mark Zuckerberg, creador de Facebook, va explicar que un dels reptes del 2018 és que el temps que els usuaris estiguin al mitjà social sigui ben emprat i valuós. En aquest sentit, es plantegen incrementar els continguts locals, de proximitat, el que anomena "promoure la comunitat". En aquest sentit, doncs, dependre menys de les grans notícies i les onades informatives o esdeveniments com una campanya electoral. Abans, doncs, més continguts de familiars que d'empreses i mitjans. És d'hora per veure com reaccionaran els usuaris. La clau, com en tota la cura i gestió de continguts estarà en un algoritme que satisfaci tant a l'usuari, als inversors com a les empreses de publicitat.

Una de les claus de futur de la relació entre els mitjans socials i les notícies falses vindran relacionades amb com tecnològicament o a nivell personal poden identificar-les. Existeixen propostes de data mining per a la identificació de les notícies falses (Shu et al, 2017), així com propostes per tal que crear una classificació dels mitjans de comunicació, de les fonts, en funció de la seva fiabilitat (similar a l'existent pels continguts sensibles per sexe o violència) que permeti superar la dificultat d'emprar eines de fact checking, que sovint

arriben molt tard, quan ja s'ha difós el contingut, i per tant molta part del mal ja està feta (Kim et al, 2017).

Finalment, una altra de les preocupacions dels mitjans socials és l'anomenada lluita contra els bots, els robots i els perfils falsos que difonen informació. En aquest cas, no només estem parlant dels continguts que comparteixen, sinó també la modificació de la influència que els usuaris poden percebre a la xarxa. Una notícia compartida per un milió d'usuaris és més certa que una compartida per 100 usuaris? Evidentment, no, però això no treu que es pot crear una falsa sensació d'autenticitat per a usuaris que desconeixen les fonts o les formes d'avaluar-les. Shao et al (2017) han estudiat el fenomen i han conclòs que els social bots tenen un paper clau en la difusió de desinformació.

Facebook, en un estudi propi (Weedon et al, 2017) conclou que no serien els bots els principals contribuents a la difusió de notícies falses i desinformació sinó els propis usuaris. En aquest sentit, caldria doncs pensar en un tipus de formació, una nova alfabetització lligada als usuaris per tal de poder detectar les notícies falses. D'altra banda, però, caldria estudiar si la pròpia radicalització de l'opinió pública en determinats moments (campanya electoral Estats Units 2016, referèndum Brexit, referèndum 1 octubre) generen un estat de tensió emocional que afavoreix la difusió de continguts falsos o no prou contrastats, o fins i tot tergiversats.

En aquest sentit, també Twitter com a mitjà rellevant per a la creació d'opinió pública està fent esforços per a ajudar a destriar el gra cert de la palla falsa. Diversos estudis han estudiat els efectes de l'ús de bots en diverses campanyes electorals, on diuen que fins un 20% del trànsit podria provenir de bots sospitosos (Bessi i Ferrara, 2016). Alguns dels canvis que proposa Twitter per a evitar el mal ús dels bots són: 1. No permetre penjar contingut idèntic o substancialment similar a múltiples comptes. 2. No permetre fer accions com Likes, Retweets o Follows des de múltiples comptes (Roth, 2018). Aquestes decisions caldrà veure com afecten els usos habituals dels bots i de eines com TweetDeck.

Lomas (2018) afirma que les notícies falses representen una crisi existencial dels mitjans socials. Cal tenir en compte, a l'hora de cercar solucions, que el poder polític ha estat en el punt de mira dels mitjans de comunicació i considerar també que les dues principals xarxes socials, considerades a voltes com el cinquè poder, tot i ser globals resideixen en

un estat on el seu president continua assenyalant mitjans de comunicació dels quals no li agrada la línia editorial. I això, malauradament pot tenir conseqüències a nivell global.

4. Neutralitat bibliotecària, veritat i notícies falses

No entrarem aquí en mirar de definir què és la veritat i què la falsetat, en tenim prou d'acceptar que, de vegades, dos usuaris de la mateixa biblioteca o sistema bibliotecari poden no coincidir en les seves respectives apreciacions sobre què ho és (o no) en funció dels seus propis criteris. En un article recent, per exemple, es qüestionava que les biblioteques públiques espanyoles tinguessin llibres sobre el que els autors anomenaven falsa ciència i comparaven la disponibilitat de títols d'homeopatia amb la documents sobre quimioteràpia (Cortiñas-Rovira, Darriba Zaragoza, 2018). Una de les opinions, discutibles (Vives-Gràcia, 2018) d'aquests autors és que “.. la mera posibilidad de poner a disposición de ciudadanos no formados en ciencia, información sobre aspectos de medicina no verificados, supone una amenaza para la salud de la ciudadanía y pone en entredicho la función de cohesión social que Solimine (2012) otorga a las bibliotecas públicas”. En la mateixa línia, d'altres usuaris plantejaven a través de Twitter la idoneïtat de disposar a les biblioteques públiques títols com *Los niños con los niños, las niñas con las niñas*¹ o *El Libro de les nenes*². Com no podia ser d'una altra forma, tampoc falta els qui es pregunten per què a les biblioteques públiques estem subscrits a diaris que algunes persones consideren poc objectius i en demanen la seva retirada³. Som de l'opinió que quant més important sigui el paper de les biblioteques en la societat i la seva presència, més estarem sotmesos a aquests tipus de qüestions i, per tant, és del tot necessari que els professionals tinguem clar com cal procedir. De fet, hom podria pensar que el tema de les notícies falses és només la punta de l'iceberg que lentament s'obre davant nostre.

Hi ha un aspecte que diferencia clarament l'accés a la informació a través d'un cercador que a través d'una biblioteca, la selecció. Una biblioteca concreta, per molts recursos que tingui mai podrà posar a disposició dels seus usuaris totes els aspectes relacionats amb un determinat tema (Anderson, 2017). A partir d'aquí què hem de fer, mantenir una estricta neutralitat i donar per fet que l'usuari serà capaç per si sol d'analitzar la informació d'una

¹ <https://twitter.com/pefuster/status/964180538696364032>

² <https://twitter.com/PochPineda/status/971830479061123072>

³ <https://twitter.com/maiolichinus/status/903242144978059264>

manera crítica o bé hauríem de disposar de filtres en les col·leccions? D'altra banda, la neutralitat no és per si mateixa ja una mena de posicionament?

Anderson (2017) proposa quatre arguments que ens semblen interessants per situar la discussió:

1. Existeix la veritat objectiva.
2. Els ésser humans estan capacitats per reconèixer-la de manera fiable.
3. Cal esperar de les biblioteques que ajudin els seus usuaris a distingir entre la veritat objectiva i la falsedat i que pensin críticament per ells mateixos (abans que conduir els usuaris cap a una posició social o política determinada).
4. A les biblioteques no intentem evitar que els usuaris trobin falsedats sinó que fem el que ens és possible per ajudar-los a llegir críticament i arribar a conclusions vàlides i i ben informades sobre allò que és veritable i bo i el que és fals i dolent.

Si assumim aquests arguments, doncs, una pregunta òbvia que hom es podria plantejar des de la perspectiva del bibliotecari-documentalista és si cal fer alguna cosa en relació a les notícies falses i, i per què. Sabem que una de les màximes ètiques de la nostra professió és, com hem dit, la neutralitat, entesa com que “els bibliotecaris i altres treballadors de la informació estan estrictament compromesos amb la neutralitat i amb una postura imparcial en relació a la col·lecció, l'accés i el servei. La neutralitat té com a resultat el major equilibri possible en la col·lecció i en l'accés a la informació” (IFLA 2012). Al mateix temps els bibliotecaris-documentalistes “ donen suport als usuaris en la seva recerca d'informació” i “ofereixen serveis per incrementar les habilitats de lectura”, especialment “promouen l'alfabetització informacional incloent la capacitat per identificar, localitzar, avaluar, organitzar i crear, utilitzar i comunicar informació” (IFLA 2012).

Un dels objectius de l'alfabetització informacional és precisament crear usuaris crítics en l'ús de la informació i, per descomptat, ser capaç de distingir fonts d'informació fiables de les que no ho són forma part d'aquest aprenentatge al qual els bibliotecaris-documentalistes donem suport. Segons (Becker 2016) les notícies falses ja apareixien com a tendència el 2004 emmarcades en programes televisius satírics, els quals es ventaven de ser líders en aquests tipus de “notícies”, la qüestió, però es circumscriu a aquest tipus de mitjans. Al 2018, però, hom ja ha començat a parlar d'epidèmia desinformativa.

15es JORNADES CATALANES D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ

Barcelona, 10 i 11 de maig de 2018

Per als bibliotecaris-documentalistes aquesta no és una nova guerra sinó que portem més de 30 anys situant aquesta problemàtica en alguns dels nostres eixos professionals (Becker 2016). És així que ja al 1989, l'Association of College & Research Libraries (ACRL) determinava que “citizenship in a modern democracy involves more than knowledge of how to access vital information. It also involves a capacity to recognize propaganda, distortion, and other misuses and abuses of information” i fixava clarament el que ha estat un dels objectius fins ara de les biblioteques: “public libraries not only provide access to information, but they also remain crucial to providing people with the knowledge necessary to make meaningful use of existing resources. They remain one of the few safeguards against information control by a minority”. (ACRL, 1989).

La clau és, efectivament, reforçar els programes d'alfabetització informacional i adaptar-los a les necessitats actuals, no es tracta tan de “contraatacar” les notícies falses amb d'altres notícies i entrar en discussió amb els usuaris sinó més aviat a concienciar i formar lector més crítics i més consumidors d'informació de fonts diverses (Finley ; McGowan ; Kluever 2017). Si serveix com exemple d'aquest camí podem esmentar la gestió exemplar a través de les xarxes de la informació relativa als atemptats de Barcelona i Cambrils de 2017, el missatge era molt clar i fàcil de fer arribar, fer cas només de les informacions que arriben a través dels canals oficials d'emergències (Catà, 2017).

5. Projectes i iniciatives del món de la informació

En el món de la Informació i la Documentació hi ha recentment projectes i iniciatives. En aquest sentit, la International Federation of Library Association and Institutions (IFLA) ha creat una infografia (veure figura 2) “Com detectar notícies falses”, que es pot enviar a través de WhatsApp.

Figura 2. Infografia creada per IFLA per a lluitar contra les notícies falses. Font: <https://www.ifla.org/publications/node/11174>

Com apunta López-Borrull (2017), pot ser de gran utilitat, sobretot perquè té aquella viralitat per arribar on s'estan difonent informacions poc acurades o falses, directament. Segons definició de la pròpia IFLA, "... una simple però efectiva eina que ofereix una alternativa, basada en la convicció de que l'educació és la millor forma que els usuaris adquireixen confiança i de que els governs no disculpin una censura innecessària." La infografia ha tingut un gran impacte a escala mundial, ha estat notícia a la CNN Internacional entre d'altres mitjans. El moviment bibliotecari no ha tingut aturador: la biblioteca del Parlament de Finlàndia va presentar-la en una reunió parlamentària; a Suècia, Alemanya, Vietnam o Malàisia com cita la IFLA i, també a Catalunya, s'ha fet difusió i s'han penjat cartells o fet pòsters o organitzats debats i s'ha generat articles i publicacions. Com a exemple, citem la conferència sobre "notícies falses" a la festa de la XBM (Xarxa de Biblioteques Municipals de la Diputació de Barcelona) celebrada a mitjans de febrer d'enguany. I a les recents (març 2018) XXIV Jornades de Comunicació Blanquerna (Universitat Ramon Llull) s'ha centrat en la "postveritat".

Alhora d'aquesta iniciativa, la institució professional bibliotecària ha llançat una campanya que anima als seus membres a participar en debats sobre els mitjans de comunicació i sobre l'alfabetització informacional arreu del món per cridar l'atenció sobre el fonamental paper que aquesta institució creu que les biblioteques poden i han de realitzar. Molt recentment, la mateixa IFLA amb la Unió Europea ha organitzat un col·loqui a Brussel·les a finals de febrer per debatre específicament el problema de la desinformació per Internet. En aquest col·loqui una de les conclusions principals va ser que cal anar cap a polítiques de formació en habilitats digitals i no tant en restricció o prohibició d'accés. Aquí les biblioteques i els bibliotecaris hi tenim un paper cabdal. Les "notícies falses" són tema de debat a la majoria de jornades i reunions internacionals de les diferents seccions i organitzacions nacionals de la IFLA.

La UNESCO ha reiterat el seu compromís de treball i esforç amb l'Alfabetització Mediàtica i Informacional (AMI/MIL) com un dels requisits més importants per a fomentar l'accés equitatiu a la informació i al coneixement i per a promoure els mitjans de comunicació i els sistemes d'informació lliures, independents i pluralistes. La MIL contempla tots els tipus de mitjans de comunicació i altres proveïdors d'informació com biblioteques, arxius, museus i Internet, independentment de les tecnologies utilitzades.

A Espanya, el Consejo de Cooperación Bibliotecaria (CCB), organisme dependent del Ministerio de Cultura, i en concret, el Grup de Treball sobre Alfabetització Mediàtica i Informacional ha elaborat l'informe "Integración de las competencias ALFIN/AMI en el sistema educativo: referencias, contexto y propuestas", on es recullen 10 mesures urgents per a la integració efectiva de dites competències. Les quals van dirigides a professors, directors de centres educatius, serveis de formació, inspecció educativa i bibliotecaris escolars per a que vegin la importància d'aquestes recomanacions i actuïn en conseqüència. El mateix organisme en el seu II Plan Estratégico (Ceuta, 2016) posava el focus d'atenció i importància en el paper de la biblioteca escolar en l'adquisició de les competències MIL. Per a Tiffany (2016), els bibliotecaris escolars tenen un gran paper per jugar. Però, la biblioteca escolar, és encara avui dia, malgrat algunes excepcions, la baula oblidada del sistema educatiu i bibliotecari.

Hi ha diversos col·lectius de professionals, alguns dels quals des de ja fa molt de temps, que treballen en la formació per a l'adquisició de les competències informacionals, digitals o mediàtiques, com últimament són conegudes (media literacy), a Espanya i a Catalunya.

Bons exemples d'això són la Comunidad Baratz que publica un blog molt seguit i articles sobre la temàtica. Bibliomèdia grup de la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya, també treballa en aquesta mateixa línia.

Però en tot cas, com comenta Alsius (2017) l'educació mediàtica apareix com una condició no suficient però sí absolutament necessària per canviar l'estat de les coses. L'adopció en massa de les tecnologies relacionades amb Internet ha canviat la manera de crear i consumir notícies. Segons Chen, Conroy i Rubin (2015) l'entorn actual de notícies en línia és el que incentiva la velocitat i l'espectacle en els continguts generat per l'usuari i les notícies tradicionals també s'ha tornat cada vegada més borrós. Aquests autors proposen la creació d'una eina de detecció automàtica de notícies falses com a complement a les polítiques de formació mediàtiques. És a dir, argumenten una doble acció per combatre el problema: a) un compromís públic proactiu d'educadors, bibliotecaris i professionals dels mitjans de comunicació per promoure pràctiques d'alfabetització mediàtica; b) el desenvolupament d'eines i tecnologies automàtiques que ajudin a vetllar, verificar i comprovar fets i ajudar els lectors de notícies filtrant i marcant informació dubtosa. En aquest darrer punt, Google va anunciar l'abril de 2017 la posada en marxa d'una eina automàtica de validació de continguts (fact check) per al cercador general i per a Google News i també, encara que una mica més tard, Facebook i Twitter han anunciat canvis en els seus algorismes i estàndards de validació.

Haurem doncs, de treballar activament, potser més activament que fins ara, en l'alfabetització mediàtica, des dels primers estadis del sistema educatiu. Sobretot, tenint en compte els resultats de diversos estudis que determinen la infrautilització dels recursos i fonts d'informació per part dels estudiants universitaris (Cid i Perpinyà, 2015). Un estudi d'aquestes autores centrats en el grau de Traducció i Interpretació, però perfectament extrapolable al general d'estudiants universitaris, conclou que "les biblioteques - universitàries- no són el referent principal" i que la "xarxa s'ha convertit en el recurs principal per buscar informació acadèmica". A més, Cid i Perpinyà conclouen també que "els estudiants prefereixin -recursos i fonts d'informació-, relacionats amb la facilitat d'obtenció per sobre dels criteris de qualitat".

En paral·lel, un estudi que analitzava els continguts de 517 tutorials de programes d'alfabetització informacional de 52 institucions nordamericanes constava que només l'1'4 % incloïa l'estudi de les notícies falses (Saunders, 2017). L'autora de l'estudi indicava la

necessitat de fer atenció a aquesta nova casuística ja que actualment el problema no és tant trobar informació sinó com avaluar-la.

6. Professionals de la informació, de nou al centre...si volem. Conclusions i propostes de futur

Els professionals de la informació hem viscut diferents “plagues” que històricament han impedit o dificultat un dels nostres objectius bàsics, posar a disposició dels usuaris la informació que necessita en cada moment. La censura va ser segurament el més important d'aquests impediments ja que el problema ja no era no poder disposar d'una quantitat important d'informació que gràcies a la invenció de la impremta es podia reproduir fàcilment sinó els impediments legals, morals i religiosos per poder-ho fer. Un cop superada, encara que mai eliminada del tot, els bibliotecaris-documentalistes ens vam haver d'enfrontar a la ingent quantitat d'informació disponible, encara no ben resolta del tot, apareix una nova variable, algunes d'aquestes informacions poden ser falses o esbiaixades, i moltes no per error, sinó de manera intencionada. Hom podria pensar que potser tenim una nova oportunitat de situar-nos on sempre hem estat, capbussats en el món de les informacions, triant, organitzant, conservant i ajudant els usuaris a trobar allò que necessiten. Farmer (2017) destaca que les habilitats adquirides pels bibliotecaris formadors en alfabetització de mitjans els fan especialment adequats per acompanyar els estudiants en aquest procés.

Les notícies falses han vingut per quedar-se i haurem de desplegar i reforçar tot un seguit d'estratègies professionals de les quals en som experts, sobretot les relacionades amb la formació dels usuaris en l'ús de les informació i per extensió en la validació de les seves fonts. En paral·lel serà necessari continuar ampliant l'espectre ideològic de les nostres col·leccions. Les notícies falses no es combaten amb la censura sinó precisament amb més notícies i més formació en fonts d'informació. Som conscients que mantenir un espectre ampli en les polítiques d'adquisició fa que acabem incorporant a les nostres col·leccions (especialment a les biblioteques públiques) documents que no sempre reuneixen els requisits formals que demanàriem a una font acadèmica o de referència, ara bé, també l'obligació de mostrar la diversitat d'opinions i sensibilitats de la societat a la qual servim. Aquest no és un problema nou, ja tenim llibres i d'altres documents a les nostres col·leccions que no garanteixen la seva objectivitat, però hem après a empoderar els usuaris en aquest sentit i a oferir-los la possibilitat de triar (Wayne ; McGowan ; Kluever,

2017), és a través de la formació i de l'organització d'activitats de sensibilització que situarem el debat on es correspon, no amb la censura de les col·leccions.

Què cal fer no és una decisió fàcil. Segons Johnson (2017), les biblioteques tenen una de les coses més preuades al món, una marca respectada i en la qual els usuaris hi confien. Hem de tenir entre les nostres col·leccions documents que són absolutament falsos i confiar en la capacitat de l'usuari i en els nostres programes d'alfabetització informació o pel contrari hem de tenir només informació de qualitat tot i que no sigui la més usada? El debat és obert.

Si assumim el paper dels professionals de la informació i la documentació com a experts en el que hom ha convingut en anomenar raonament cívic en línia (Wineburg, 2016) són moltes les estratègies que podem incorporar en els actuals plans d'alfabetitzacions informacionals i alfabetització de mitjans. Farmer (2017) ens en proposa algunes eines per treballar dins de l'àmbit de l'ensenyament però que fàcilment són extrapolables a d'altres col·lectius d'usuaris

- Criteris per avaluar notícies i d'altres fonts d'informació.
- Fer servir llocs de comprovació de fets.
- Llegir fonts acreditades.
- Buscar diferents perspectives.
- Practicar l'alfabetització de mitjans.
- Reduir el compartir notícies dubtoses.
- Donar suport i comprometre's amb el periodisme d'alta qualitat.

D'altres accions que creiem necessàries per anar incorporant a les agendes de biblioteques podrien ser:

- Disposar de materials de formació en línia amb exemples de notícies falses i fonts d'informació fiables.

- Difondre els serveis de verificació de dades (factchecks) i crear vies de col·laboració amb aquestes comunitats (per què no un laboratori ciutadà de verificació de notícies dins d'una biblioteca?).
- Organitzar tallers pràctics sobre detecció de notícies falses.
- Reforçar les col·leccions, especialment les digitals, amb subscripcions a mitjans de comunicació d'alta qualitat, tinguem en compte que molts dels mitjans digitals que més notícies falses difonen són d'accés lliure mentre que a diaris de gran prestigi només s'hi pot accedir mitjançant una subscripció i per tant no són accessibles per a la majoria.
- Establir sinergies amb professionals de la comunicació per crear projectes en comú.
- Reforçar el coneixement dels codis ètics professionals per part dels nostres professionals per tal de dotar-los d'eines que els ajudin a definir les polítiques d'adquisicions.

Tal com afirma Rochlin (2017), som en una guerra d'informació. Així doncs, lluny d'assumir que és impossible lluitar contra les notícies falses (o fets "alternatius"), cal reivindicar el paper dels bibliotecaris-documentalistes com a generals en aquesta batalla a través d'allò que sempre hem fet, formar usuaris crítics. És la nostra gran arma. De veritat, aquesta sí.

Bibliografia

Allcott, H.; Gentzkow, M. (2017). "Social Media and Fake News in the 2016 Election" *Journal of Economic Perspectives*, vol. 31, núm. 2, pp. 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>

Alsius, Salvador (2017). "De la postveritat a la postètica". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 39 (desembre) . <http://bid.ub.edu/39/alsius.htm>

Anderson R. (2017). "Fake news and alternative facts: five challenges for academic libraries", *Insights*, vol. 30, núm. 2, pp. 4-9. DOI: <https://doi.org/10.1629/uksg.356>

Association of College & Research Libraries (ACRL) (1989). *Presidential Committee on Information Literacy: Final Report*. <http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/presidential>

Becker, Bernd W. (2016). "The Librarian's Information War", *Behavioral & Social Sciences Librarian*, vol. 35, núm. 4, pp. 188-191, DOI: 10.1080/01639269.2016.1284525

- Bessi, A.; Ferrara, E. (2016). "Social bots distort the 2016 U.S. Presidential election online discussion". *First monday*, vol. 21, núm. 11 <http://firstmonday.org/article/view/7090/5653>
- Burkhardt, Joanna M. (2017). "Combating Fake News in the Digital Age". *Library Technology Reports*, vol. 53, núm. 8.
- Bruns, A., Highfield, T., & Burgess, J. (2013). "The Arab Spring and social media audiences: English and Arabic twitter users and their networks". *American Behavioral Scientist*, vol. 57, núm. 7, pp. 871-898.
- Catà, Josep (2017). "Les claus de l'èxit de la comunicació dels Mossos durant els atemptats". *El País*, 23/08. https://cat.elpais.com/cat/2017/08/22/catalunya/1503424466_948173.html
- Chen, Y., Conroy, N. J. and Rubin, V. L. (2015). "News in an online world: The need for an "automatic crap detector"". *Proc. Assoc. Info. Sci. Tech.*, 52: 1-4.
- Cid Leal, Pilar; Perpinyà i Morera, Remei (2015). "Competència informacional en Traducció : anàlisi dels hàbits dels estudiants universitaris en la consulta i l'ús de fonts d'informació". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 34 (juny) . <<http://bid.ub.edu/34/cid.htm>>. DOI: <http://dx.doi.org/10.1344/BiD2015.34.10>
- Cortiñas-Rovira, S.; Darriba Zaragoza, M. (2018). "Análisis de la presencia de pseudociencia en los catálogos de las bibliotecas públicas españolas". *Revista Española de Documentación Científica*, vol. 41, núm. 1, e197. <https://doi.org/10.3989/redc.2018.1.1474>
- Farmer, L. S. J. (2017). "Don't Get Faked Out by the News: Preparing Informed Citizens". *CSLA Journal*, vol. 41(1) http://csla.net/wp-content/uploads/2012/09/CSLA_Journal_41-1_-2017_V2.pdf
- Finley, W.; McGowan, B.; Kluever, J. (2017). "Fake News: An Opportunity for Real Librarianship". *ILA Reporter*, June, vol. XXXV, núm. 3. <https://www.ila.org/publications/ila-reporter/article/64/fake-news-an-opportunity-for-real-librarianship>
- Gutiérrez-Rubí, A. (2012). Infografías, visualizaciones y política <http://blogs.elpais.com/micropolitica/2012/04/infografias-visualizaciones-y-politica.html> .
- Hern, A. (2017). 'Downright Orwellian': journalists decry Facebook experiment's impact on democracy. <https://www.theguardian.com/technology/2017/oct/25/facebook-orwellian-journalists-democracy-guatemala-slovakia>
- IFLA (2012). IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers. <https://www.ifla.org/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians>
- Johnson, B. (2017). "Information literacy is dead: the role of libraries in a post-truth world". *Infotoday march* <http://www.infotoday.com/cilmag/mar17/Johnson--Information-Literacy-Is-Dead--The-Role-of-Libraries-in-a-Post-Truth-World.shtml>

Journell, W. (2017). Fake news, alternative facts, and Trump: Teaching social studies in a post-truth era. *Social Studies Journal*, vol. 37, núm. 1, pp. 8-21. <http://www.uncg.edu/~awjourne/Journell2017ssj.pdf>

Kim, A.; Moravec, P.; Dennis, A. R. (2017). "Behind the Stars: The Effects of News Source Ratings on Fake News in Social Media" Kelley School of Business Research Paper núm. 18-3. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3090355>

Lomas, N. (2018). Fake news is an existential crisis for social media <https://techcrunch.com/2018/02/18/fake-news-is-an-existential-crisis-for-social-media/>

López-Borrull, Alexandre (2017). "De postveritat, que no hi tenim res a dir?". *ComeIn. Revista dels Estudis de Ciències de la Informació i la Comunicació*, núm. 64 (març) <http://comein.uoc.edu/divulgacio/comein/ca/numero64/articles/De-postveritat.html>

Rochlin, N. (2017). "Fake news: belief in post-truth", *Library Hi Tech*, vol. 35 núm. 3, pp. 386-392, <https://doi.org/10.1108/LHT-03-2017-0062>

Roth, Y. (2018). Automation and the use of multiple accounts https://blog.twitter.com/developer/en_us/topics/tips/2018/automation-and-the-use-of-multiple-accounts.html

Saunders, L. (2018) "Information Literacy in Practice: Content and Delivery of Library Instruction Tutorials". *The Journal of Academic Librarianship*, <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2017.12.022>

Shao, C.; Ciampaglia, G.L.; Varol, O.; Flammini, A.; Menczer, F. (2017). The spread of misinformation by social bots <https://arxiv.org/pdf/1707.07592.pdf>

Shu, K.; Sliva, A.; Wang, S.; Tang, J.; Liu, H. (2017). Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective. *ACM SIGKDD Explorations Newsletter archive*, vol. 19, núm. 1, pp. 22-36.

Silverman, C. (2016). "This Analysis Shows how Fake Election News Stories Outperformed Real News on Facebook." *BuzzFeed News*, November 16. https://www.buzzfeed.com/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook?utm_term=.fg6WOLrM1

Tiffany, K. (2016). In the war on fake news, school librarians have a huge role to play. *The Verge*, 16 <https://www.theverge.com/2016/11/16/13637294/school-libraries-information-literacy-fake-news-election-2016>

Vosougui, S.; Roy, D.; Aral, S. (2018). "The spread of true and false news online" *Science*, vol. 359, núm. 6380, pp. 1146-1151. DOI: 10.1126/science.aap9559

Josep Vives #biblioteques #biblioteca [pepvivesBIB]. (2018, Mar 01). Início [FIL] crític, molt crític sobre un article que acaba de publicar la REDC @CSIC @CCHS_CSIC "Anàlisi de la pr...

Diversitat de **BiDes**

15es JORNADES CATALANES D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ

Barcelona, 10 i 11 de maig de 2018

<https://t.co/sKBKNEunSI> [Tweet]. Recuperat de <https://twitter.com/pepvivesBIB/status/969331832251666433>

Weedon, J.; Nuland, W.; Stamos, A. (2017). Information Operations and Facebook. <https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf>

Wineburg, S.; McGrew, S. ; Breakstone, J. ; Ortega, T. (2016). Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning. Stanford Digital Repository. <http://purl.stanford.edu/fv751yt5934>

Wong, J.C. (2018). Facebook ending News Feed experiment condemned as 'Orwellian'. <https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/01/facebook-news-feed-experiment-media-posts>